

Н. О. БАРАБАШ

УДК 930.2 + 82-6

ЗИМА-ВЕСНА 1-2/2010 ГИМАНАТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЕПІСТОЛИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ «ПОПІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ»

У статті окреслено евристичний потенціал дружніх віршованих послань-епістол як джерел до вивчення «Попівської академії».

Ключові слова: епістоли, дружні віршовані послання, «Попівська академія», О. Палицин.

В статье обозначен эвристический потенциал дружественных стихотворных посланий-эпистол как источников для изучения «Поповской академии».

Ключевые слова: эпистолы, дружественные стихотворные послания, «Поповская академия», А. Палицын.

Heuristic potential of friendly poem message as the sources for studying of “Popovskay Academia” is accentuated in the article.

Key words: epistle, friendly poem message, “Popovskay Academia”, A. Palitsyn.

Розширення предметного поля інтелектуальної історії, формування сталого інтересу до аналізу міжособистісних відносин в інтелектуальному середовищі дають можливість й надалі розвивати студії з культурно-інтелектуальної історії України періоду «довгого ХІХ століття»¹ [32, с. 106]. Особливо привабливою в цьому сенсі постає пропозиція поглянути на українську культуру й науку як на сукупність мереж інтелектуальних альянсів, корпоративних груп, культурних осередків, ланцюгів родинних, товариських і службово-корпоративних зв'язків інтелектуалів [13].

Українська традиція творення неформальних інтелектуальних об'єднань складається в 1770–1780-х рр. Одним з перших культурно-інтелектуальних осередків стає «Попівська академія» – просвітницький гурток, що сформувався й розгорнув свою діяльність у середовищі слобідського панства наприкінці ХVІІІ ст. за майже традиційним для цього часу сценарієм, як проект ініціативної особи з високим рівнем емоційної енергії та значним культурним капіталом. Інтелектуальним і

організаційним лідером гуртка став архітектор-аматор, літератор-просвітник, колекціонер Олександр Олександрович Палицин, а географічним центром – невеличкий маєток Попівка Сумського повіту Харківської губернії, придбаний ним поблизу села Верхня Сироватка, приблизно у 20 верстах від Сум.

Інтерес до вивчення феномену цього інтелектуального співтовариства [2; 39], а також до окремих його учасників [15; 19; 38] виникає ще на рубежі ХІХ–ХХ століть. За радянської доби з'явилося декілька невеликих розвідок, присвячених літературній і архітектурній діяльності О. Палицина [10; 33]. Сучасний харківський дослідник І. Лосієвський називає «Попівську академію» найбільш значним літературно-філософським об'єднанням «доуніверситетського» періоду на Україні [16, с. 17–18]. На думку вченого, головною метою існування гуртка була просвітницька діяльність, залучення членів «Попівської академії» до досягнень західноєвропейської літератури й культури [16, с. 17–18]. Сьогодні інтерес до вивчення феномену «Попівської

академії» виявляють спеціалісти з різних наукових галузей: архітектори [42; 43], педагоги [35], філологи, історики та краєзнавці [40; 41], – проте донині брак джерел заважав комплексному вивченню різнопланової діяльності гуртка.

Виходячи з думки, що в якості джерела може розглядатися будь-яке історичне свідоцтво (текст), у якому зафіксовані культурні смисли певної епохи [11, с. 34], вважаємо за можливе орієнтуватися на настанови щодо розуміння тексту, запропоновані Ю. Лотманом. Учений порівнює текст зі своєрідним пакунком, з надр якого видобувається об'єкт інтересу (дослідження) [17, с. 11]. Тому задля розширення кола джерел з історії створення, діяльності й репрезентації комунікативних стратегій «Попівської академії» доречним вважаємо долучення масиву поетичних дружніх послань-епістол, якими обмінювались члени цього культурно-інтелектуального гуртка. При цьому розуміємо, що такі послання навряд чи можна віднести до яскравих художньо-поетичних творінь, оскільки приналежність «попівчан» до кола шишківців накладала на їх епістоли відбиток певної «ваговитості». Літературні «вправи» більшості членів «Попівської академії» сучасні філологи сприймають як творчість другорядних, а іноді й третьорядних письменників та поетів, що формували літературний фон епохи.

Поетичне дружнє послання-лист є одним зі значимих різновидів «альтернативної літератури», що виходить з тіні в рамках культурного й літературного «великого вибуху XVIII століття»². У цей період російська культура продовжує освоювати західноєвропейські форми, а опосередковано – й античні. На думку С. Артемової, проникнення античної традиції послання на російські терени відбувалося трьома шляхами: через властиво грецькі й римські епістолярні тексти, популяризовані в Росії XVII–XVIII століть; через європейську поетичну епістолу, що наслідувала давніх, але й мала риси європейського класицизму;

через польські й українські поетики й риторики, у яких специфіка європейської епістоли доповнювалася «слов'янським колоритом» і певними бароковими тонами. Крім того, російські поети-класицисти орієнтувалися на вітчизняну епістолярну традицію, складену прозовими посланнями як світського, так й духовного характеру [3, с. 14].

За дружнім поетичним посланням у новій російській традиції закріплюється термін «епістола». Як і в античний період, епістоли не мають суворих жанрових кордонів, стаючи явищем поліжанровим, синтетичним. Епістола могла бути сатиричною, «дидактичною поемою», «філософською, повчальною або естетичною статтею у віршах», мати форму «анакреотичної оди» тощо. Звернення до адресата в посланні іноді було лише приводом для монологічно-цілісного викладу авторських ідей [6, с. 63].

В епоху класицизму послання поступово відходить від оди й сатири, отримуючи цільовий характер і орієнтуючись на особисті цінності та індивідуальне спілкування. Арсенал художніх засобів класицистичного послання складають звертання, риторичні питання, стверджувальні риторичні фігури, що творять ефект діалогу. Метою послання-епістоли в кінці XVIII століття стає «співбесіда з адресатом через конкретне звернення з конкретного приводу», насичене побутовими подробицями й просякнуте дружніми почуттями. Приводом для їх написання часто служила конкретна життєва ситуація [12, с. 38–40]. Зміст і стиль послання зумовлюються конкретною адресованістю твору й часто залежать від соціального статусу та характеру адресата. Проте іноді для поета важливішою є сама адресація, а не впевненість в отриманні твору адресатом.

Дослідники зазначають, що жанри дружнього листа й дружньої епістоли другої половини XVIII – початку XIX століть зближуються, отримуючи спільні риси: сміливі зіткнення літературного й побутового

матеріалу, різностильність і композиційну невпорядкованість [7, с. 34]. Залишаючись засобом зв'язку, документом приватного життя, листи-епістоли перетворюються на «школу» почування, стають не лише формою пізнання, самовираження особистості, але й ширше – формою засвоєння дійсності. Листування рубежу XVIII–XIX століть знає трансформації тексту від побутового факту до факту літературної певної мірою випереджає красне письмо.

Але при цьому листи-послання, як і більшість текстів, залишаються фактом соціальної комунікації й несуть функціональне навантаження: інформаційне (передача інформації в просторі й часі); соціокультурне (соціокультурний сенс передачі інформації), стратегічно-комунікативне (місце передачі інформації в системі діяльності суб'єкта-автора) [30, с. 78–80]. З властивою йому безпосередністю та швидкістю реакції листування вхоплювало назріваючі конфлікти, проблеми століття, фіксувало новий сентиментальний тип свідомості й світосприйняття, стихійно відображало їх у своєрідному діалозі співрозмовників [14, с. 135–136]. Передбачаючи міжсуб'єкту комунікацію, дружні послання базувалися на факті спілкування, взаємодії, наявності досвіду спільно прожитого життя кількох осіб і дружніх стосунків між ними. Дружба в цю епоху сприймалася як потаємне людське почуття, джерело розради й засіб проти самотності [5, с. 233]. Т. Глушакова зазначає, що носієм дружби часто ставав «юнак, ... один із членів тісного дружнього гуртка молодих людей, поєднаних художніми інтересами й особистою прихильністю. Часто такі гуртки формувалися навколо якого-небудь старшого поета, який виступав у ролі наставника й радника молодих. Гуртки культивували різні відтінки настрою: від колективних веселощів до томливо-сентиментального споглядання, почуття приналежності союзу обраних сердець» [6, с. 24]. Указуючи, що архетипними рисами дружби є участь у спільних банкетах і обмін

дарами, дослідниця прирівнює послання до певних символічних дарів (сигнал, знак, текст), адресованих тому, кого автор вважає своїм другом, і розрахованих на розуміння адресатом інформації, закладеної в дружній епістолі [6, с. 24].

Дружнє віршоване послання стає для членів «Попівської академії» одним зі способів спілкування і своєрідним літературним «тренінгом»³. Найбільшу добірку дружніх послань членів «Попівської академії» містить збірка Євстафія Станевича «Собрание сочинений в стихах и прозе ...» [36], присвячена П. Кондратьєву, на кошти якого, як зазначено в передмові, і була видана. Будучи своєрідною «домашньою збіркою» маєтку Попівки, вона відображає різні колізії життя місцевого об'єднання митців. Дружні віршовані листи членів «Попівської академії» друкувалися і в періодичних виданнях того часу «Вестник Европы», «Харьковский Демокрит» та ін. Особливе місце серед цих творів посідає найвідоміше «Послание к Привете» О. Паліцина, присвячене вихованці К. Алфьоровій і надруковане окремим виданням [21].

Культури природи і культ почуття в Західній Європі сягають апогею в 1760–1770-х рр. і, поширюючись у Росії, визначає її загальноестетичну атмосферу межі XVIII–XIX століть [9, с. 182]. Садово-паркова утопія цієї епохи створювалася, на думку дослідників, на основі міфу про золотий вік, живленого міфологемами Аркадії, Едему. Однак і грецька, і біблейська традиції трансформуються відповідно до нового ставлення до законів природи, що повинні сприяти моральним змінам у людині. Найвищою метою садово-паркового мистецтва стає повернення людині загубленого «золотого віку» й творення довершеного простору для існування, власного «ідеального світу», у якому природі відводиться роль виховательки [29, с. 30–31; 34, с. 65].

«...Сад есть обширная и сельская картина

Рисуй! Поляна, холм, ручей, гора,
долина,

Оттенки муравы, деревьев и листов,
Отливы, яркий блеск и пестрота цветов,
Часы и времена, переменная погода,

И дневный малый круг, и круг великий
года;

Вот краски, полотно, вот кисть,
соображай:

Твоя природа, сам рисуй и исправляй. ...»
[8]

На прикладі життя О. Паліцина «оброблення» саду стає фактично аналогом творення самого себе і свого родинно-сільського життя поодаль від міської суєти й пороків. Олександр Олександрович Паліцин, як представник дворянського стану Російської імперії кінця XVIII століття, мав певний вибір у реалізації життєвої стратегії, а й відповідно – стилно поведінки [18, с. 238–239]. Закінчивши Сухопутний шляхетський корпус, О. Паліцин розпочав військову кар'єру. Але через необачно висловлені після Кагульської битви зауваження щодо командування його звільнено зі штабу П. Рум'янцева, що й вплинуло на рішення полишити військову службу. Саме після цих подій у 1771–1772 рр. він одружився з А. Неплюєвою, поселився в Попівці, перетворившись, за власним визначенням, на «Попівського пустинника»⁴.

Змушений формувати стиль поведінки дрібнопомісного дворянина, О. Паліцин веде пошук зразків побутової поведінки у сфері мистецтва, зокрема у творчості представників західноєвропейського класицизму й просвітництва: Н. Буало, А. Попа, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Делиля та інших. Ідентифікуючи себе як «Попівського пустинника», О. Паліцин тим самим указує на свідоме обмеження кола спілкування, самостійний контроль його формування, на захист себе від «незручних ситуацій».

Тексти епістол членів «Попівської академії» подають цінні історичні відомості про своєрідний духовний мікрокосм [31], який сформувався в провінційному дворянському маєтку О. Паліцина Попівці й

став «опредметненою» моделлю світосприйняття хазяїна. Господарський будинок до сьогодні не зберігся, але уявлення про його вигляд і розташування можна скласти завдяки малюнку М. Алфьорова «Вигляд моєї пустелі». На жаль, у посланнях опису садиби не подано, а згадано лише загальні вимоги до ідеального, на думку членів «Попівської академії», заміського дворянського будинку й саду навколо нього:

Вот правила твои не токмо в письменах,
Но ты являешь их нам в зданьях и садах.
Высокий древних вкус простой
архитектуры,

Которой в Греции был занят от природы,
Единым образцом ты для себя избрал,
И Греков по следам ты в вымыслах
ступал.

Но ближе их ты подражал природе,
Строенья сельского совсем в другом уж
роде,

Которому дано начало лишь тобой:

В нем зрим неправильность с
пленающей красой [37, с. 31].

Однак існує прозовий опис власного будинку, поданий О. Паліциним у листі до В. Ярославського 1808 р.: «От течи дом должен был накрыться соломой. Под сельскую соломенную кровлю подставлены сохи, и сделаны придверия поповского зодчества, а стены обложены наростами с дерев и покрыты разноцветным мхом; около окон поставлены также самородные притолоки в виде арок, что всё разрушив симметрию, даёт строению вид странный, дикий и живописный» [38, с. 168]. У дружніх посланнях, приналежних до кола «Попівської академії», часто згадуються вікові дуби, що оточували будинок О. Паліцина, прирученні господарем білки й птахи. Усе це свідчить про відтворення ідеї гармонійного співіснування людини і природи, у якому остання виступає фактично рівноправним партнером.

Більшість дослідників «Попівську академію» репрезентують як своєрідний аналог середньовічного ремісничого цеху, у якому досвід передавався від майстра до

учнів в умовах близького міжособистісного контакту⁵. «Попівський пустинник» послідовно доводив учням, що в основу всіх мистецтв покладено захопленість природою й наслідування її, тому наставницьке спілкування часто відбувалося під час прогулянок. У посланні на від'їзд Є. Станевича з України О. Паліцин пише:

Где с тобою мы ходили,
Где ты Музам ставил трон,
Что читали, говорили,
То из мыслей выйдет вон [25, с. 80–81].

Побоювання О. Паліцина не виправдалися, оскільки інтуїтивно для передачі досвіду він обрав тісне міжособистісне спілкування, яке вважається найкращим способом інсталяції когнітивних структур, що продовжують функціонувати навіть, коли учні мігрують за межі комунікативної мережі або взагалі до інших галузей науки. Можна стверджувати, що члени «Попівської академії» знаходилися під потужним інтелектуальним впливом свого «вчителя» О. Паліцина, який прищеплював «учням» елітарну естетику класицизму. Саме з нормативністю класицизму пов'язане уявлення про генія, як про результат знання і досвіду, поєднання теорії і практики.

Садово-паркова утопія тісно пов'язана з протиставленням сільського і міського способів життя. Члени «Попівської академії», наслідуючи традиції руссоїстів, зображають образ Міста-перевертня, який своєю блискучою зовнішньою стороною притягує людей, але справжнім обличчям має «безобразный вид ужасной нищеты», метушню й аморальність. Єдина можливість спасіння людини – усамітнення й життя в гармонії з природою. У посланні до Є. Станевича О. Паліцин чітко розмежовує міське (суєтне, розпусне) і сільське (щасливе, гармонійне, моральне) існування:

Для чего ты оставляешь,
Тихой наш приятной край,
И на шумную жизнь меняешь,
Сельской жизни сладкой рай? [25, с. 78]

На протиставлення міста і села з їхніми цінностями й способами життя в цьому посланні О. Паліцина звертав увагу І. Лосієвський [16, с. 112], цитуючи інший уривок тієї ж епістоли:

Городлюбит бриллианты,
Красотой там дорожат,
Но сердца, умы, таланты
Часто брошены лежат.

Харківському досліднику І. Лосієвському вдалося ідентифікувати авторство Є. Станевича дружнього віршованого послання до О. Паліцина [16, с. 112], надрукованого як анонімно у двотомнику «Поэты XVIII века» [28]. Ліричний герой послання без успіху шукає спокою й усамітнення. І. Лосієвський зокрема вказує на неочікуване зближення теми цього поетичного листа з зі значно пізнішим «Парусом» М. Лермонтова:

Превратность видя смертных
И скорбь нося в душе,
Давно б от блесков тщетных
Сокрылся в шалаше.
Давно б, ходя за плугом,
Покой я ощущал
И с милою и с другом
Дни мирны провождал.
Но быв влеком судьбою,
Бегу полей стена.
Увы! Ищу покою,
А он бежит меня!

Духовна сутність маєтку-садиби може поставати не лише в предметно-просторовому (будівлі, сади, планування, побутові предмети) утіленні, а й у соціокультурному (взаємовідносини людей – мешканців або відвідувачів), вербально-художньому (літературні, музичні, живописні твори, посталі в маєтку).

Маленький ідеальний усесвіт визначав стиль життя господаря та його оточення, диктував певні форми поведінки. Так, читання було важливим елементом культури й побуту, засобом виховання залучених до комунікаційного кола «Попівської академії». Ставлення до книги, коло читання, процес читання знаходять відображення в

поетичних дружніх посланнях членів гуртка, де містяться імена античних героїв, що свідчить про обізнаність з давньогрецькою міфологією та літературою. О. Паліцин послання до Іполита Богдановича починає словами:

Благодарю тебя, любимец Аполлона!

Что ты с вершины Геликона

Меня в пустыне не забыл... [23]

Згадуються імена європейських авторів, назви їх творів, подається інформація про активну перекладацьку діяльність О. Паліцина та його учнів. Так, в одній з епістол до Є. Станевича «Стихи из д. Поповки» Олександр Олександрович повідомляє адресата про свої заняття:

Элоису иногда снова поправляю,

Иногда в лесу уже увядшем гуляю [26, с. 84].

Знаходимо також інформацію про відправлення «гарячих» книжкових новинок і власних творів для ознайомлення. Надруковане у «Вестнике Европы» послання до Г. Державіна О. Паліцин позиціонує як відповідь на прислані Г. Державіним новітні видання його творів [22], прославляючи великого поета та його вміння завжди залишатися людиною – і в «совете царском, и во Званке» [22, с. 198]. Загалом, на думку І. Лосієвського, віршоване листування О. Паліцина з Г. Державіним та І. Богдановичем проникнуто думкою про високе покликання Поета бути взірцем мудрості, чесності та благородства [16, с. 113].

Так, при відправці книги О. Шишкова «Рассуждения о старом и новом слоге российского языка» Є. Станевич писав, звертаючись до О. Паліцина:

Пустынный дорогой! Тебе я шлю творенье,

О русском языке прекрасно рассужденье,

Безценный дар такой,

Пленит, я знаю разом твой.

В сей книге ты найдешь жар чувства, мыслей

Важность,

И силу истинны и опыта отважность... [36, с. 87]

Особливо цікавим в інформативному плані є «Послание к Привете, или Воспоминание о некоторых русских писателях моего времени» О. Паліцина, видане проти авторської волі друзями, які намагалися відволікти його від глибоких переживань, пов'язаних зі смертю дружини [24]. Рукопис твору був подарований автором Харківському університету, на користь якого йшов дохід від видання.

«Послание...» О. Паліцина можна віднести до дидактичних віршованих послань, присвячених поезії (т. зв. «метапоезія» [27]), воно містить своєрідний «реєстр» російських літераторів XVIII – початку XIX століття – законодавців російського Парнаса. Автор дає характеристику понад сотні письменників від Ф. Прокоповича до М. Каченовського, який, до речі, став першим офіційним критиком цього твору-послання, давши йому в досить жорсткій формі негативну оцінку [20].

Укладачі збірки «Поэты 1790–1810-х гг.» позиціонують О. Паліцина як прихильника О. Шишкова й указують на його послідовне відстоювання ідеї захисту «старого слога» в «Послании к Привете...». Однак це не применшує історико-літературне значення твору, що, на думку укладачів, є «едва ли не единственным произведением подобного рода в русской литературе, показывая весь круг явлений, находившихся в поле зрения читателя к началу XIX века, а оценки, содержащиеся в «Послании», вводят нас в самую гущу литературной борьбы этого периода, когда основные литературные группировки («Беседа» и «Арзамас») еще не оформились, а мнения, определившие развитие литературной жизни в первой четверти XIX века, уже начали складываться» [1].

І. Лосієвський вважає, що письменник і перекладач О. Паліцин не міг розділяти повною мірою погляди реакційно налаштованих шишковистів, оскільки саме

він уперше переклав російською твори багатьох французьких письменників. Дослідник убаचाє причину виступу автора на стороні архаїстів у намаганні призупинити процес «псування» російської мови через виокремлення основних причин зневаги до неї.

Програмним називає І. Лосієвський [16, с. 111] дружнє віршоване послання Є. Станевича «К Александру Александровичу Палицыну» [37], де автор розмірковує про долю російської мови, указуючи на значний її розвиток від часу М. Ломоносова та О. Сумарокова й зазначаючи:

Российской же язык способен ко всему:
В нем пища сердцу есть, в нем пища
есть уму.

К стыду для Россиян, что им
пренебрегают,

Не зная силы в нем, безстыдно нам
вещают,

Что он не так богат и что для чувств
жесток:

Вменим – ли языку незнанье их в порок?
[37, с. 34]

Оцінюючи евристичний потенціал епістол, вважаємо за потрібне відзначити, що їхні тексти містять інформацію про повсякденне життя, про морально-філософські та соціокультурні пріоритети, прохання, бажання й почування авторів-попівчан. У поетичних дружніх листах відбивається інформація про культурно-стильові уподобання, поведінкові моделі, про складний процес формування міфів/утопій, творених дописувачами (садово-паркова утопія – евтопія, зумовлена ідеалізацією сільського життя, педагогічна утопія ідеального виховання – евпсихія, тісно пов'язана з бібліофілічним міфом – міфом про книгу, яка має особливу роль у морально-виховному становленні ідеальної людини). Тому послання фактично стає різновидом его-документів, які дозволяють певним чином «оживити» повсякденне життя, інтелектуальний пошук і світосприйняття О. О. Паліцина й членів «Попівської

академії». Але вважаємо за необхідне вказати, що оскільки епістолами обмінювалися не всі члени цього інтелектуального співтовариства, то відновити повне їх коло такі джерела не дозволяють.

Список джерел та літератури:

1. А. А. Палицын. Биографическая справка // Поэты 1790–1810-х годов. – Л.: Сов. писатель, 1971. – С. 745–746. – (Библиотека поэта; Большая серия).
2. Айзеншток І. Я. О. Паліцин: З культурного минулого Слобожанщини / І. Я. Айзеншток // Зап. іст.-філол. відділу Укр. АН. – 1927. – Кн. 13–14. – С. 57–69.
3. Артёмова С. Ю. Лирическое послание в литературе XX века: поэтика жанра: дис. ... канд. филол. наук / С. Ю. Артёмова. – Тверь, 2004. – 175 с.
4. Багалеї Д. І. Харьковский педагогический журнал начала XIX в. Иван Филиппович Вернет / Д. И. Багалеї // Сборник Харьков. историко-филолог. общ-ва, изданный в честь проф. Н. Ф. Сумцова. – Харьков, 1908.
5. Бельх Н. Жанр дружеского послания и духовное общение К. Н. Батюшкова и Н. И. Гнедича / Н. Бельх // Творчество писателя и литературный процесс: межвузовский сборник научных трудов. – Иваново: Ивановский гос. университет, 1981. – С. 228–242.
6. Глушакова Т. Дружеское послание как вид художественной коммуникации в культуре позднесоветского андеграунда 1970–1980-х гг.: дис. ... канд. искусствоведения / Т. Глушакова. – Ярославль, 2002. – 201 с.
7. Грехнев В. Дружеское послание пушкинской поры как жанр / В. Грехнев // Болдинские чтения. – Горький: Волго-Вятское книжное издательство, 1978. – С. 32–48.
8. Делиль Ж. Сады: поэма / Ж. Делиль; перевод А. Ф. Воейкова. – Л.: Наука (ленинградское отделение), 1987.
9. Жирмунская Н. А. Жак Делиль и его поэма «Сады» / Н. А. Жирмунская // Делиль Ж. Сады: поэма / Ж. Делиль; перевод А. Ф. Воейкова. – Л.: Наука (ленинградское отделение), 1987. – С. 171–190.
10. Игнаткин А. Архитектор Палицын и «Поповская академия» / А. Игнаткин // История и теория архитектуры и градостроительства. – Л., 1980. – С. 60–63.
11. История исторического знания: пособие для вузов / Л. П. Репина, В. В. Зверева, М. Ю. Парамонова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2006. – 288 с.
12. Кихней Л. Из истории жанров русской лирики: Стихотворные послания начала XX века. / Л. Кихней. – Владивосток, 1989. – 180 с.
13. Колесник І. Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимізації культурної історії України XIX століття / І. Колесник // Український історичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 169–193.
14. Лазарчук Р. Переписка Н. М. Карамзина с А. А. Петровым (к проблеме реконструкции романа

- в письмах»)/Р.Лазарчук//XVIIIвек:сборник.–Вып. 20.–СПб.:Наука,1996.–С.135–143.
15. Лашенков Н. Евстафий Иванович Станевич / Н. Лашенков // Сборник Харьк. историко-филолог. общ-ва. – 1897. – Т. 9. – С. 55–92.
 16. Лосиевский И. Русская лира с Украины. Русские писатели Украины первой четверти XIX века / И. Лосиевский. – Харьков: ОКО, 1993. – 222 с.
 17. Лотман Ю. Внутримыслящих миров. Человек–Текст – Семиосфера – История / Ю. Лотман. – М.: Языки русской культуры 1986. – 464 с.
 18. Лотман Ю. Поэтика бытового поведения в русской культуре XVIII века / Ю. Лотман // Лотман Ю. История и типология русской культуры / Ю. Лотман. – СПб.: Искусство-СПб, 2002. – С. 233–255.
 19. Мельгунов Н. А. (Подп. «Л.») Силуэты провинциальной жизни. Иван Филиппович Вернет, швейцарский уроженец и русский писатель. Из воспоминаний обыкновенного человека / Н. А. Мельгунов // Современник. – 1847. – Т. 1. – № 2.
 20. О послании к Привете // Вестник Европы. – 1807. – № 19. – С. 211–215.
 21. Палицын А. Послание к Привете, или Воспоминание о некоторых русских писателях моего времени / А. Палицын. – Х.: Университетская тип., 1807. – 63 с.
 22. Палицын А. Гавриилу Романовичу Державину / А. Палицын // Вестник Европы. – 1809. – № 19. – С. 195–201.
 23. Палицын А. К творцу Душеньки / А. Палицын // Станевич Е. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича. – Книга первая. – СПб.: Медицинская типография, 1805. – С. 29.
 24. Палицын А. Письмо к Д. И. Хвостову (28 июня 1807) / А. Палицын // Библиографические записки. – 1859. – № 8. – С. 250.
 25. Палицын А. Стихи из д. Поповки (на отъезд мой из Украины) / А. Палицын // Станевич Е. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича. – Книга первая. – СПб.: Медицинская типография, 1805. – С. 78–81.
 26. Палицын А. Стихи из д. Поповки / А. Палицын // Станевич Е. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича. – Книга первая. – СПб. Медицинская типография, 1805. – С. 84–85.
 27. Песков А. Буалов русской литературе XVIII – первой трети XIX века / А. Песков. – М.: Изд-во Московского университета, 1989. – 174 с.
 28. Поэты XVIII в. : в 2 т. – Л., 1972. – Т. 2. – С. 485.
 29. Приказчикова Е. Культурные мифы и утопии в мемуарно-эпистолярной литературе русского Просвещения : автореферат дис. ... д-ра филол. Наук / Е. Приказчикова – Екатеринбург 2010. – 50 с.
 30. Приходько Я. Текст як факт соціальної комунікації (джерелознавство в системі інтелектуальної історії) / Я. Приходько // Ейдос. – К.: Інститут історії України, 2005. – Вип. 1 – С. 78–80.
 31. Рассказова Л. Духовный микрокосм русской дворянской усадьбы и его влияние на личность А. Н. Радищева / Л. Рассказова // XVIII век. – Сборник 22. – СПб.: Наука, 2002. – С. 288–295.
 32. Репіна Л. Інтелектуальна історія сьогодні: методи, проблеми, перспективи / Л. Репіна // Ейдос. – К.: Інститут історії України, 2005. – Вип. 1 – С. 89–106.
 33. Сапухін П. Засновник першого літературного гуртка на Слобожанщині / П. Сапухін // Радянське літературознавство. – 1958. – № 1. – С. 127–129.
 34. Свирида И. Утопизм и садово-парковое искусство эпохи Просвещения / И. Свирида // Культура эпохи Просвещения. – М., 1993.
 35. Скоробагатська О. Виховні цінності у просвітницькій спадщині членів Попівської академії (кінець XVIII – початок XIX століття): дис. ... канд. педагог. наук / О. Скоробагатська – Суми, 2006. – 210 с.
 36. Станевич Е. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича / Е. Станевич. – Книга первая. – СПб.: Медицинская типография, 1805. – 200 с.
 37. Станевич Е. К Александру Александровичу Палицыну / Е. Станевич // Станевич Е. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича. – Книга первая. – СПб.: Медицинская типография, 1805. – С. 29–41.
 38. Сумцов Н. Просветительская жизнь А. А. Палицына / Н. Сумцов // Из украинской старины. – Х., 1905. – С. 164–181.
 39. Сумцов Н. Культурный уголок Харьковской губернии: Поповская академия / Н. Сумцов // Харьковский сборник: Лит.-науч. прилож. к Харьковскому календарю на 1888 г. – Х., 1888. – Вып. 2. – С. 100–112.
 40. Тесля М. З нетрів – до світла. Розповідь про «Попівську академію» з нагоди 2000-ліття Різдва Христового: літературно-краєзнавчий нарис. / М. Тесля, І. Тарасенко – Суми: Вид-во «Собор», 1998. – 40 с., іл.
 41. Тесля М. Діяльність «Палицинської академії» / М. Тесля. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2008. – 224 с.
 42. Черкасова К. О. Палицин і художня культура Слобожанщини кінця XVIII – початку XIX ст. / К. Черкасова // Українська біографістика: збірник наукових праць. – Вип. 3. – К., 2005. – С. 248–260.
 43. Черкасова К. Образ довілля в архітектурі позаміських садиб Слобідської України другої половини XVIII – початку XIX ст. / К. Черкасова // Архітектурна спадщина України – Вип. 4: Проблеми стильового розвитку архітектури України / за ред. В. Тимофієнка – К.: Українознавство 1997. – С. 72–86.
- 1 При окресленні предметного поля інтелектуальної історії відома російська дослідниця Л. Репіна наголошує, що воно охоплює не тільки історію досягнень людського інтелекту, тобто результатів інтелектуальної, творчої діяльності, але й історію самої цієї діяльності в її процесуальній незавершеності, а також культурне середовище, що подає їй свої умови й передумови, і біографії самих творців, і їх міжособистісні зв'язки, й історію розповсюдження та сприймання нових ідей і знань.
 - 2 Термін Ю. Лотмана
 - 3 Наприклад, одна з епістол О. Палицына до Є. Станевича була написана у формі силабічного вірша, зразками

- для автора були твори Симеона Полоцького та Антіоха Кантемира. Див.: Палицын А. Стихи из д. Поповки // Станевич Е. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича. – Книга первая. – СПб.: Медицинская типография, 1805. – С. 84–85.
- 4 Фактично «Попівський пустинник» – це ампула О. Паліцина, яке впливало на його суб'єктивну самооцінку й організувало його поведінку, а також визначало сприйняття його особистості сучасниками. Див.: Лотман Ю. М. Поэтика бытового поведения русской культуры XVIII века / Ю. М. Лотман // История и типология русской культуры. – СПб.: «Искусство-СПб», 2002. – С. 243.
- 5 Насамперед це стосується т. зв. «когорти протеже» – нащадків незаможних дворян, яких О. Паліцин навчав живопису, архітектурі, літературі. До цього кола, на нашу думку, можна віднести А. Карташевського, Є. Станевича, братів Байкових, М. Ушинського, М. Алфьорова та інших.